

לימודי ג'נוסייד, שואה וגזענות

במסגרת מסלול דו-ראשי מובנה בהיסטוריה כללית וספרות משווה

רציונל התכנית

לא ניתן לספר על תולדות האנושות בלי להתייחס לרדיפה ולהדרה של האחר; אולם נראה, כי העת המודרנית, ובמיוחד המאה העשרים, תובעת חשיבה מסוג שונה על תופעות אלה. השיח והמחקר המתמשך והמתחדש בנושא השואה והנאציזם מוסיפים לעורר עניין רב ומעלים שאלות הנוגעות גם למקרים אחרים של ג'נוסייד, שהתחוללו, בין היתר, על רקע של הדרה גזעית. השואה, כדגם המובהק ביותר של ג'נוסייד, שימשה מקור להשוואה, שהדגישה, עם זאת, את ההבדל והייחוד של רצח העם היהודי באירופה לעומת פרקים היסטוריים רצחניים אחרים לפני השואה ולאחריה. כך למשל, גזענות ושנאת האחר ניכרים במרבית המקרים בהם התחולל רצח המונים, אך נדמה שהשאיפה להשמדה טוטאלית של האחר ניכרת יותר מכל במקרה של השמדת העם היהודי על ידי הנאצים. רצח עם בהקשריו השונים הפך לאירוע שכיח בעידן המודרני, אולם הדרכים למימוש האידיאולוגיות הקיצוניות וליישום הפרקטיקות הגזעיות שונות בכל אחד מן המקרים ויכולות להעיד על כוונות ומטרות נבדלות של המבצעים. יתרה מכך, האקסקלוסיביות של המקרה היהודי, הניכרת ברבים ממושאי ההשוואה, איננה מונעת ואף מעודדת את החוקר והלומד לשאול מה מביא פרטים וקולקטיבים למעשים רצחניים כאלה? בשם אלו רעיונות הם מבוצעים? כיצד הם מעוצבים בזיכרון הפרטי והקולקטיבי ובאיזה אופן הם מיוצגים ביצירה התרבותית, בספרות ובאמנות?

תכנית זו של דו-ראשי ספרות משווה והיסטוריה כללית מציעה עיסוק אינטנסיבי והתבוננות מעמיקה בסוגיות אלה, תוך עיון השוואתי וחדשני, המשלב פרספקטיבות היסטוריות והיסטוריוגרפיות עם פרספקטיבות הנגזרות ממחקר ספרות ותרבות. מדובר בלימוד, חקירה והוראה המקיימים זיקה בינתחומית, מתוך הנחה שמהלך ההיסטוריה אינו נפרד מתהליכים תרבותיים. מגוון הקורסים של התכנית פותח בפני הסטודנטים צוהר למבט ביקורתי, להבנה היסטורית ולהיכרות עם סוגי ידע, ומזמן מפגש עם יצירה פואטית ואסתטית, הנדרשים להבנת ההקשרים המשותפים לאירועים אלה. זאת מבלי לוותר, כמובן, על הדגשת קווי המתאר הפרטיקולריים של כל אחד ממקרי רצח העם המודרניים, ומבלי לאבד את היכולת לראות בשואה ביטוי של ג'נוסייד מחד גיסא, אך גם אירוע בעל מאפיינים ייחודיים וחד-פעמיים מאידך גיסא.

"לימודי ג'נוסייד, שואה וגזענות" מציגים, אפוא, דיון בשאלות של דמיון לאומי ובמקומם של מיתוסים בעיצוב זיכרון קולקטיבי, בסוגיית הייצוג של טראומות הקשורות בחורבן ובקטסטרופה, בהדרה על בסיס גזעי ובמשטרים טוטליטאריים כחלק מתולדות העת המודרנית. הלימוד במסגרת התכנית יעקוב אחר התמורות המתחוללות בנקודת המבט של ההיסטוריון והסופר במתן דין וחשבון על אירועים אלה, תוך הקפדה על ההבחנות המתחייבות, כאמור, ממידת השוני שבין האירועים. הסטודנטים ייחשפו למגוון של דעות בחקר השואה ותופעות דוגמת רצח עם, גזענות ושנאת האחר. יש להדגיש, כי מדובר בתוכנית חדשנית שאיננה נלמדת באופן זה באף אחת מן האוניברסיטאות בארץ.

"לימודי ג'נוסייד, שואה וגזענות" הם, לפיכך, בחירה מיטבית עבור סטודנטים המתעניינים בעיון ביקורתי, בחקירה היסטורית ובמפגש חדש עם יצירה ספרותית ואסתטית המתמודדת עם אירועים אלה בעידן המודרני. במקביל, הם מקנים בסיס רחב ובינתחומי ללימוד בתארים מתקדמים.

היקף השעות ופירוט הקורסים

במסגרת תכנית דו-ראשי מובנה בהיסטוריה כללית וספרות משווה ילמד הסטודנט 26 נ"ז בהיסטוריה ו-25 נ"ז בספרות משווה.

טבלת הקורסים הנדרשים לתואר (ספרות משווה בלבד)

ש"ש	שם הקורס
2 ש"ש	תולדות הספרות (חובה לשנה א')
2 ש"ש	החיים כסיפור (חובה במהלך התואר)
2 ש"ש	חטיבה ראשונה: התקופה הקלאסית וימה"ב
2 ש"ש	חטיבה שניה: רנסנאס, בארוק והמאה השמונה עשרה
7 ש"ש	חטיבה שלישית: המאה התשע עשרה והמאה העשרים וספרות עכשווית במיקוד של "לימודי שואה, ג'נוסייד, וגזענות"; עד 2 ש"ש ניתן לקחת במחלקה אחרת
6 ש"ש	אסתטיקה וביקורת
4 ש"ש	סמינריונים: 1. סמינריון בנושא ג'נוסייד, שואה וגזענות 2. סמינריון
25 ש"ש	סה"כ:

* אם קורס זה נלמד במסגרת חטיבה ג', יילקח במקומו קורס אחר מקורסי החובה כמפורט בתוכנית הלימודים

** חטיבות הבחירה מועברות על ידי כל מרצי המחלקה

*** חטיבת האסתטיקה והביקורת מועברת על ידי מרצים שונים במחלקה כמפורט בתוכנית הלימודים

**** חטיבת הסמינריונים מועברת ע"י מרצי המחלקה השונים כמפורט בתוכנית הלימודים

פירוט הקורסים במסגרת החטיבה השלישית

פרופ' רינה לפידוס – "אנטישמיות ביצירות ספרותיות ובאגדות" (01-30199)

שיעור, שנתי, יום א', 14:00-16:00

הקורס יעסוק ביצירות ספרות ואגדות עם אירופאיות הכוללות מסרים אנטישמיים. מגוון המסרים האלה רחב וכולל סמלים יהודיים, התייחסויות למבנה גופו של היהודי, הנתונים הפיזיולוגיים שלו, דיבורו, דרך החשיבה שלו, סוגי המזון שהוא אוכל, עיסוקו, מהותו, כישוריו – שכולם שונים מאלה של הלא-יהודיים וכולם רעים ונפסדים, כפי שהספרות האנטישמית מתארת אותם, תוך דה-הומניזציה ודמוניזציה של היהודי. המסרים האנטישמיים האלה משוקעים ביצירות ספרות ובאגדות עממיות רבות ומונחים בתשתית התרבות האירופאית. ללא הבנה נכונה של המסרים האלה אין אפשרות להבין נכונה את תרבות אירופה ויצירתה הספרותית.

ד"ר מיכל בן-חורין – "תרבויות של זיכרון: גרמניה וישראל לאחר השואה" (01-30040)

שיעור וסמינר, שנתי, יום ד' 16:00-18:00

הקורס בוחן מקבץ סוגיות תיאורטיות, אסתטיות ואתיות הנוגעות לתרבויות הזיכרון ולשאלות של עדות ותיעוד בגרמניה ובישראל לאחר השואה. במסגרת הקורס נעסוק בהיבטים שונים של השיח התרבותי הנגזר ומוסיף להגיב על הקטסטרופה של מלחמת העולם השנייה, תוך בדיקה של נקודות ממשק ויחסי-הגומלין, באשר הם קיימים, בין המרחבים הגרמני והישראלי ובין המדיומים השונים של הביטוי. נראה כיצד שאלת הייצוג של מתחים היסטוריים-תרבותיים הנוגעים לקטסטרופה של מלחמת העולם השנייה מציבה אתגר להבחנות המקובלות בין מציאות ובדיון, עדות ושכחה, תיעוד ושמירת-זכר. הקורס יפתח במבוא המציג את שאלות היסוד על תרבויות הזיכרון לאור קריאה בטקסטים של פרידלנדר ועוז. באמצעות מסד תיאורטי לשוני ופסיכואנליטי נידרש לשאלת העדות בספרות תוך קריאה של טקסטים פרי עטם של פאול צלאן, יהודית הנדל, גינתר גראס ודוד גרוסמן. המשכו של הקורס יוקדש להתבוננות בסוגיית העדות מבעד ליצירתו של זבאלד המשלב בין ספרות וצילום. משם נעבור לדיון ביצירות האמנות של קיפר ואולמן, ולבחינת אופני הייצוג הייחודיים למדיום של הקולנוע ואף לזה של המוסיקה.

ד"ר אילה עמיר – "החיים כסיפור" (01-097-30)

שיעור, שנתי, יום ב', 10:00-12:00

בקורס תוצג תורת הסיפור, כפי שהתגבשה בשיח על ספרות מן המאה הרביעית לפנה"ס דרך הסטרוקטורליזם והמחקרים הנראטולוגיים של שנות השישים והשבעים ועד ימינו. ייבדקו הנחות היסוד שלה בהקשר למערכות התרבות בכלל תוך קריאה בטקסטים סיפוריים במובהק, ואחר כך בטקסטים לא בדיוניים מתחומי ידע אחרים (היסטוריה, פסיכולוגיה, משפט), שהנרטיב מובלע בהם או פועל באופן סמוי. כלים אלה ינוצלו לבחינת ייצוגן של סוגיות תרבותיות שונות כגון הגזענות. כך, למשל, בחלקו הראשון של הקורס יילמד טקסט של הסופרת האמריקנית טוני מוריסון. קריאה ביצירתה תדגים כיצד בניית הדמויות בספרות מושפעת מן הקודים והסטריאוטיפים הגזעניים של הקוראים. בעקבות זאת נדון בתפיסות העכשוויות בתורת הסיפור, המבקשות להציב גם מרכיבים נרטיביים הנתפסים כאוניברסליים בהקשרים חברתיים, תוך דגש על קאנון ודרך פרשנות הלוקחים בחשבון מיעוטים מדוכאים שסבלו וסובלים מאפליה וגזענות. בחלק השני של הקורס, במסגרת הפרק "נרטיב והיסטוריה" נדגים את ההבנייה הנרטיבית של פרשיה היסטורית שנגזרה מתפיסה אנטישמית (פרשת דרייפוס) ובפרק "נרטיב ומשפט" נדגים הבנייה נרטיבית של פסק דין תוך בחינה של היבט האפליה הגזעית ותיקונה במקרה ובשיפוטו (מתוך המשפט של השוטר ויליאם מלנדז שהיכה גבר שחור, פלויד דנט).

ד"ר מיכל בן-חורין – "משחק מסוכן: תיאטרון גרמני במאות ה-19 וה-20" (01-052-30)

שיעור, סמסטר ב', יום א' 14:00-16:00

מאז העת המודרנית נודע לתיאטרון בגרמניה תפקיד מכריע בעיצוב ובחינוך הסובייקט האזרחי. הייצוג המרובד של מגוון מצבים אנושיים על הבמה אפשר התבוננות בהתמודדויות אנושיות, חברתיות ופוליטיות. במקביל, לא אחת שימשה הדרמה המוצגת בפני הקהל מרחב לחשיפה או לערעור על תפיסות עולם ואידיאולוגיות. כך הפך התיאטרון, כחלק בלתי נפרד של התחום הציבורי, לאחת מן הזירות המרכזיות יותר של ביקורת תרבות. לאור קריאת במחזות מפרי עטם של מחזאים גרמנים ואוסטרים מן המאה התשע עשרה ומן המאה העשרים, וצפייה במגוון הפקות דרמטיות, נברר במהלך הקורס כיצד היבטים שונים של "האירוע התיאטרוני" מציבים אתגר ובה בעת תורמים לשאלת הייצוג (אסתטי, פרפורמטיבי) של יחסי כוח, שררה ודיכוי, חמלה וצער על האבדה. בין המחזאים שיידונו בקורס: היינריך פון קלייסט, גאורג ביכנר, ברטולד ברכט ותומס ברנהרד, הנותנים ביטוי ייחודי לשאלת האלימות בהקשרים היסטוריים קונקרטיים.